

רוחות רעות, דיבוק ורוח טומאה: מה ההבדל ביניהם

מזיקין, רוח רעה, רוח טומאה ודיבוק, לאור התורה, הזוהר וכתבי האר"י, והשמירה שנתנו לנו חז"ל יש מילים שאנשים אומרים בלחש, ובדרך כלל מתוך פחד: "רוח רעה", "דיבוק", "רוח טומאה". שומעים אותן בסיפורים, ברשת ובשיחות בין חברים, ולפעמים מערבבים את כולן יחד, כאילו כל המושגים האלה הם דבר אחד. אבל בתורה, בגמרא, בזוהר ובכתבי האר"י הקדוש, כל אחד מהם הוא עולם בפני עצמו, עם מקורות משלו, עם הגדרה משלו, ועם דרך שמירה משלו.

במאמר הזה ננסה לעשות סדר. נלמד מה אמרו חז"ל על המזיקין, מה הייתה הרוח הרעה שבעתה את שאול המלך, מה פירוש "רוח טומאה" שהנביא זכריה מבטיח להעביר מן הארץ, ומה כתבו גדולי המקובלים על נשמה של נפטר שנכנסת באדם חי. ובסוף נלמד את העיקר: איך יהודי שומר על עצמו ועל ביתו, בשקט ובשמחה, בלי פחד.

הכלל הראשון: אין עוד מלבדו

לפני שנכנסים לפרטים, צריך לומר את היסוד שעליו עומד כל המאמר הזה. כל הכוחות שנדבר עליהם הם בריות של הקב"ה. אין להם שום שלטון משלהם, ואין להם כוח לפעול בלי רשות. הרמב"ן, בפירושו לתורה, מסביר מדוע התורה מכנה את מי שפונה אל השדים "זונה" מתחת לאלוקיו:

"כי כל מבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו, שיחשב כי יש מי שמטיב או ירע חוץ

מהשם הנכבד והנורא"

רמב"ן, ויקרא יז, ז

כלומר, עצם הידיעה שיש בעולם מזיקין איננה סותרת את האמונה. מה שסותר את האמונה הוא הפחד מהם, והמחשבה שהם כוח עצמאי. ולכן לפני כל דבר אחר, נאמר מה שמשה רבינו אמר לישראל: "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים, אין עוד מלבדו" (דברים ד, לה).

"אין עוד מלבדו". כתובת על קיר בעיר העתיקה בצפת

המזיקין והשדים: בריאה מבין השמשות

המשנה במסכת אבות מונה עשרה דברים שנבראו "בערב שבת בין השמשות", ברגע האחרון של ששת ימי בראשית, ומוסיפה:

"ויש אומרים, אף המזיקין, וקבורתו של משה, ואילו של אברהם אבינו"

משנה, אבות ה, ו

יש כאן רמז עמוק. המזיקין נבראו בשעה שאינה יום ואינה לילה, ברגע של ערבוב. גם הבריות האלה הן כך: לא מלאכים ולא בני אדם. הן משהו שבאמצע. הגמרא במסכת חגיגה מגדירה זאת במפורש:

”ששה דברים נאמרו בשדים: שלשה כמלאכי השרת, ושלשה כבני אדם. שלשה כמלאכי השרת: יש להם כנפים כמלאכי השרת, וטסין מסוף העולם ועד סופו כמלאכי השרת, ויודעין מה שעתיד להיות כמלאכי השרת”

חגיגה טז ע”א

והגמרא מתקנת מיד: הם אינם ”יודעים” את העתיד באמת, אלא ”שומעין מאחורי הפרגוד”. ובצד השני: ”אוכלין ושותין כבני אדם, פרין ורבין כבני אדם, ומתים כבני אדם”. כלומר, השדים הם בריות בעלות גוף דק, בנות מוות, ואין להם כל ידיעה אמיתית. הרמב”ן שם מבאר שגופם מורכב מאש ומאוויר, ולכן אינו נתפס בחושים.

♦ יותר ממה שהעין רואה

בתחילת מסכת ברכות מביאה הגמרא דברים שמי שקורא אותם בפעם הראשונה עלול להיבהל:

”אלמלי נתנה רשות לעין לראות, אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין”

ברכות ו ע”א, אבא בנימין

ורב הונא מוסיף שם: ”כל חד וחד מינן, אלפא משמאליה ורבבתא מימיניה”, לכל אחד מאיתנו אלף משמאלו ורבבה מימינו. אבל תחשבו רגע על הפסוק שחז”ל ראו כאן. דוד המלך אמר בתהילים: ”יפל מצדך אלף ורבבה מימינך, אליך לא יגש” (תהלים צא, ז). אותם אלף ורבבה נופלים, ואליך לא יגשו. ההסתר הזה, שהעין אינה רואה, איננו עונש. הוא חסד גדול של הבורא, שנתן לאדם לחיות בשלווה.

♦ המעשה ברבי חנינא בן דוסא

הגמרא במסכת פסחים מספרת על אגרת בת מחלת, שרה של מזיקין, שבתחילה הייתה מצויה בכל שעות היממה. פעם אחת פגעה ברבי חנינא בן דוסא, ואמרה לו שאילולי שמכריזים עליו ברקיע ”הזהרו בחנינא ובתורתו”, הייתה מסכנת אותו. השיב לה רבי חנינא: אם אני חשוב ברקיע, אני גוזר עלייך שלא תעברי ביישוב לעולם. היא התחננה, והוא השאיר לה רק לילות מסוימים (פסחים קיב ע”ב).

אני חושב שזה אחד הסיפורים המנחמים ביותר בגמרא. הכוח שבידי צדיק אחד, שכל עולמו תורה ותפילה, גדול מכל מחנה המזיקין. והשמירה עליו לא הייתה קמע ולא לחש. ברקיע הכריזו "הזהרו בחנינא ובתורתו". התורה שלו היא שעמדה כחומה סביבו.

רוח רעה אצל שאול המלך

המושג השני הוא "רוח רעה". המקור הראשון והמפורסם שלו נמצא בספר שמואל, אחרי שדוד נמשח למלך:

"ורוח ה' סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה מאת ה'"

שמואל א טז, יד

עבדי שאול מציעים לו להביא "איש ידע מנגן בכנור", וכך מגיע דוד הצעיר אל בית המלך. והכתוב מסיים:

"והיה בהיות רוח אלהים אל שאול, ולקח דוד את הכנור ונגן בידו, ורוח לשאול וטוב לו, וסרה מעליו רוח הרעה"

שמואל א טז, כג

שימו לב לסדר הפסוק. קודם "ורוח ה' סרה", ורק אחר כך "ובעתתו רוח רעה". הרוח הרעה באה למקום שנתרוקן. המלבי"ם מסביר זאת בעדינות רבה: כל זמן ששפע הקדושה שכן בשאול, הוא היה מלא גבורה, חכמה ויראת שמים, וכשהשפע הזה הוסר ממנו בחטאו, הרגיש את החסרון:

"ותחת רוח הנשגב ישכן בו רוח אחר שחוריי מלא בלהה ועצב, דאגה ובעתה"

מלבי"ם, שמואל א טז, יד

והאברבנאל הולך צעד נוסף. לדבריו, שאול היה שקוע כל הזמן במחשבה שהמלוכה נלקחה ממנו, ומתוך הצער והדאגה חלה במחלה שהרופאים בזמנו קראו לה "מילאנקולייא", מרה שחורה, שבה "יפסד הדמיון והכח המחשב". כלומר, אחד מגדולי המפרשים מסביר את הרוח הרעה של שאול כמצוקה של הנפש, שבאה בעקבות ריחוק מן הקדושה, ושהניגון של דוד ריפא אותה.

יש כאן לימוד גדול לדורנו. כבר בתנ"ך, "רוח רעה" איננה בהכרח בריה חיצונית שנכנסת באדם. לפעמים זו נפש שנשברה, שעברה דבר קשה, ושצריכה ניגון, קרבה, חום ותפילה. והתרופה של שאול לא הייתה גירוש. היא הייתה כנור בידי צדיק.

רוח רעה השורה על הידיים

מקום אחר שבו מופיעה "רוח רעה" נוגע לכל יהודי, בכל בוקר. הגמרא במסכת שבת מלמדת שאסור לגעת בעיניים, בפה ובאוזניים לפני נטילת ידיים של שחרית, וממשיכה:

"בת חורין היא זו, ומקפדת עד שירחוץ ידיו שלש פעמים"

שבת קט ע"א, רבי נתן

ורש"י מפרש מי היא אותה "בת חורין": "הרוח השורה על הידים לפני נטילה". ומכאן נפסקה ההלכה בשולחן ערוך:

"ידקדק לערות עליהם מים ג' פעמים להעביר רוח רעה ששורה עליהן"

שולחן ערוך, אורח חיים ד, ב

המשנה ברורה (שם, ס"ק ח) מוסיף שנטילת הבוקר באה מכמה טעמים יחד, ואחד מהם הוא "רוח רעה השורה על הידים". ובסימן ד, סעיף יח, מביא השולחן ערוך את דעת מי שאומר שצריך ליטול ידיים גם "ההולך בין המתים", והמשנה ברורה (ס"ק מב) מביא בשם המהרי"ל שרוחצים שוב בשובם מבית הקברות, "שרוחות רעות מלוין החוזרין".

ספל לנטילת ידיים, ועליו ברכת "על נטילת ידיים"

◆ הזוהר: טעם של מוות

הזוהר הקדוש מסביר מנין באה הרוח הזאת:

"כל בני עלמא בשעתא דניימי על ערסייהו בליליא, וליליא פריש גדפהא על כל בני עלמא, טעמי טעמא דמותא. ומגו דטעמי טעמא דמותא, האי רוחא מסאבא שטיא על עלמא... ושריא על ידוי דבר נש ואסתאב"

זוהר, פרשת בראשית

בשינה, אומר הזוהר, האדם טועם טעם של מוות. ובמקום אחר: "בשעתא דבר נש נאים, רוחיה פרחא מניה. ובשעתא דרוחיה פרחא מניה, רוחא מסאבא זמין ושריא על ידוי" (זוהר, הקדמה). כשהנשמה עולה למעלה בלילה, נשאר בגוף מקום שהקדושה התמעטה בו, ושם נאחזת רוח הטומאה. ובפרשת וישלח מוסיף הזוהר שלכן לא יעביר אדם את ידיו על עיניו בבוקר, "בגין דהא רוחא מסאבא שריא עלייהו".

והנה היסוד שחוזר בכל המקורות: הטומאה נאחזת במקום שבו החיים והקדושה נחלשו. ולכן התיקון הוא פשוט ומלא אור. קמים בבוקר, נוטלים ידיים שלוש פעמים לסירוגין, מברכים, ומתחילים יום חדש. הנשמה חזרה,

רוח הטומאה

המושג השלישי חמור יותר. הנביא זכריה, כשהוא מתאר את ימי הגאולה, אומר:

”והיה ביום ההוא נאם ה' צבאות, אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד, וגם את הנביאים ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ”

זכריה יג, ב

רוח הטומאה היא כוח רוחני ממש, השורש של כל ”הצד האחר“, הסטרא אחרא, שבזוהר. והקשר שלה אל המוות הוא עמוק. בספר מנורת המאור לרבי ישראל אלנקאווה הי”ד נכתב שמכוח ”רוח של טומאה ששורה על המת“ הוא מטמא, ולכן ”טומאת המת חמורה יותר מכל טומאות, והמת נקרא אבי אבות הטומאה“. מקום שהנשמה יצאה ממנו, ריק מחיים ומקדושה, הוא המקום שבו רוח הטומאה שורה בעוצמה הגדולה ביותר.

◆ מי שמזמין אותה אל עצמו

התורה אוסרת ”ודרש אל המתים“ (דברים יח, יא), והגמרא במסכת סנהדרין מבארת:

”ודרש אל המתים, זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות, כדי שתשרה עליו רוח טומאה”

סנהדרין סה ע”ב

וגם במסכת חגיגה (ג ע”ב), כשהגמרא דנה בסימני השוטה, היא אומרת על ”הלן בבית הקברות“ שאפשר ”כדי שתשרה עליו רוח טומאה הוא דקא עביד“. ובתלמוד ירושלמי (תרומות א, א) נאמר עליו: ”הלן בבית הקברות, מקטיר לשדים“. כלומר, רוח טומאה איננה באה על אדם סתם. היא נמשכת אל מי שמחפש אותה, במעשים אסורים, בדרישה אל המתים, בעיסוק בכוחות שהתורה הרחיקה אותנו מהם.

ובהמשך אותה סוגיא מובא דבר מרגש. רבי עקיבא, בכל פעם שהגיע לפסוק הזה, היה בוכה:

”ומה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה, שורה עליו רוח טומאה. המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה, על אחת כמה וכמה”

סנהדרין סה ע”ב

רבי עקיבא לא בכה מפחד מרוח הטומאה. הוא בכה על רוח הטהרה שמחכה לנו ואנחנו לא באים אליה. אם מי שהולך אל הצד האפל מקבל את מה שהוא מבקש, כמה יותר מי שמבקש את הקדושה בכל לבו. תחשבו על זה: כל הכוח לפתוח את הדלת נמצא בידינו. השאלה היא רק לאיזו דלת אנחנו הולכים.

♦ רבן יוחנן בן זכאי ופרה אדומה

המדרש מספר שנכרי אחד שאל את רבן יוחנן בן זכאי על מצוות פרה אדומה, ואמר שהיא נראית ככישוף. שאל אותו רבן יוחנן: האם ראית אדם שנכנסה בו ”רוח תזזית“, ומה אתם עושים לו. השיב הנכרי שמעשנים תחתיו עשבים ומזים עליו מים, והרוח בורחת. אמר לו רבן יוחנן: ”כך הרוח הזו, רוח טמאה“, והביא את הפסוק מזכריה. וכשיצא הנכרי, אמרו לו תלמידיו שאת זה דחה בקנה, ושאלו מה הוא אומר להם. השיב:

”חייכם, לא המת מטמא ולא המים מטהרין, אלא אמר הקדוש ברוך הוא חקה חקתי, גזרה גזרתי, אי אתה רשאי לעבר על גזרתי”

במדבר רבה יט, ח

זה יסוד חשוב מאוד. רוח הטומאה אמיתית, והטהרה ממנה אמיתית. אבל הכוח איננו במים ואיננו בחפץ. הכוח הוא בציווי של הקב”ה, ובקיום המצווה כפי שנצטוונו.

הדיבוק: נשמה שלא מצאה מנוחה

המושג הרביעי הוא המדובר ביותר, וגם זה שיש סביבו הכי הרבה דמיון. בספרים הקדומים אין משתמשים בדרך כלל במילה ”דיבוק“. כותבים ”רוח“, ”רוח רעה“, או ”רוח שנכנס באדם“. הכוונה היא לנפש של אדם שנפטר,

בדרך כלל נפש שלא מצאה מנוחה בגלל חטאיה, שנכנסת בגופו של אדם חי ונדבקת בו.

◆ תקדים בגמרא: בן תמליון

הגמרא במסכת מעילה מספרת שבימי גזרות רומי שלחו חכמים את רבי שמעון בר יוחאי ואת רבי אלעזר ברבי יוסי לרומי, לבטל את הגזרות. בדרך יצא לקראתם "בן תמליון", שרש"י מפרש עליו: "שד". הוא הציע לבוא איתם. רבי שמעון בכה ואמר: מה שפחה של בית אבא נזדמן לה מלאך שלוש פעמים, ואני לא פעם אחת. "יבא הנס מכל מקום".

בן תמליון הקדים ונכנס בבית הקיסר. כשהגיע רבי שמעון לשם, אמר:

"בן תמליון, צא! בן תמליון, צא! וכיון דקרו ליה, נפק אזל"

מעילה יז ע"ב

הקיסר אמר להם לבקש כל מה שירצו, והגזרה בוטלה. זה המקור הקדום ביותר בתלמוד לרוח שנכנסת בגופו של אדם ויוצאת ממנו בדבר צדיק. ושימו לב מי הוציא אותה: רבי שמעון בר יוחאי, שכל חייו היו תורה, ושמסר נפשו בשביל כלל ישראל. הוא לא עשה הצגה. הוא קרא בשם, והרוח יצאה.

◆ כתבי האר"י: שתי דרכים

רבי חיים ויטאל, בשער הגלגולים, מסביר מה קורה לנשמות של רשעים אחרי מותם. יש שמתגלגלות בדומם, בצומח או בבעלי חיים, כדי לזכך את מה שפגמו. וכשהן מגיעות לבחינת אדם, הוא כותב, זה קורה באחת משתי דרכים:

"הא', ענין אלו הנשמות של הרשעים אחר שמתו, ולא זכו ליכנס בגיהנם, נכנסים בגופות בני אדם החיים... ומדברים ומספרים כל הקורות אותם שם... והב' הוא, כי מתעברים באדם בסוד עבור... ומתדבקים בו בהסתר גדול"

שער הגלגולים, הקדמה כב

הדרך הראשונה היא מה שאנחנו קוראים היום "דיבוק": נשמה שנכנסת בגלוי, ומדברת מתוך האדם. הדרך השנייה נסתר יותר: נפש שמתעברת באדם בלי שירגיש, ואם הוא חוטא, היא מתגברת עליו ומסיתה אותו לרע. ורבי חיים מוסיף שם דבר חשוב: כמו שנשמת צדיק שמתעברת באדם מסייעת לו להיטיב, כך נפש רשע מסיתה להרשיע. כלומר, ההגנה הטובה ביותר היא מעשים טובים, שאינם נותנים לה אחיזה.

גלגול, עיבור ודיבוק

כדי להבין את הדיבוק צריך להבחין בינו לבין שני מושגים קרובים. בשער הגלגולים (הקדמה ה) מבאר רבי חיים ויטאל שגלגול הוא נשמה שבאה לעולם עם הלידה, וכל הנפשות המגולגלות יחד "נעשות נפש אחד", ונשאות בגוף עד יום המיתה. ואילו בעיבור:

”אמנם העבור אינו באדם ביום שנולד... ואז נכנס ומתפשט תוך הגוף ההוא, כדמיון שנתפשטה

בו נפש האדם עצמה”

שער הגלגולים, הקדמה ה

עיבור הוא נשמה נוספת שבאה אל אדם בחייו, בדרך כלל אחרי גיל מצוות. יש עיבור שבא לתועלת הנשמה עצמה, להשלים משהו שחסר לה, ויש עיבור של צדיק שבא לעזור לאדם בתורה ובמצוות. ועל עיבור כזה כותב רבי חיים: "ואם מוצא נחת רוח באדם, הוא יושב שם עמו, ואם לאו הוא יוצא משם והולך לו". מתוך הדברים האלה אפשר להגדיר את הדיבוק כעיבור של נפש פגומה. נפש שלא תיקנה את עצמה, שאינה באה לעזור, ובאה רק כדי לברוח מצערה, ושנכנסת בגוף זר שלא הזמין אותה. בעיבור של צדיק יש סיוע ושותפות. בדיבוק יש צער לשניהם.

המושג	מהותו	מקור עיקרי	השמירה
מזיקין ושדים	בריות דקות, חציין כמלאכים וחציין כבני אדם	אבות ה, ו חגיגה טז ע"א · ברכות ו ע"א	קריאת שמע, מזוזה, תורה

המושג	מהותו	מקור עיקרי	השמירה
רוח רעה	כוח של טומאה או מצוקת נפש, השורה במקום שהקדושה התמעטה בו	שמואל א טז · שבת קט ע"א · שולחן ערוך או"ח ד	נטילת ידיים, שמחה, ניגון, תפילה
רוח טומאה	כוח הסטרא אחרא, הקשור למוות	זכריה יג, ב · סנהדרין סה ע"ב · זוהר	התרחקות מדרישה אל המתים, טהרה וקדושה
דיבוק	נפש נפטר שלא מצאה מנוחה ונכנסת בחי	מעילה יז ע"ב · שער הגלגולים הקדמה כב · נשמת חיים	תורה, מצוות, מזוזה, ובמקרה צורך צדיק גדול
עיבור	נשמה נוספת שבאה לאדם בחייו, לתיקונה או לעזרתו	שער הגלגולים, הקדמות ב, ה	אינו צריך שמירה, הוא סיוע

המעשים שנרשמו בצפת

רבי מנשה בן ישראל, מחכמי אמשטרדם, הקדיש בספרו "נשמת חיים" פרקים שלמים לעניין הזה, והעתיק בהם עדויות מן הדור של האר"י. אחת מהן היא אגרת מצפת, מי"א באדר הראשון שנת השל"א, על אישה שנכנסה בה רוח של איש מִישראל. בסוף האגרת חתומים כמה מחכמי צפת, ובהם רבי שלמה אלקבץ, מחבר "לכה דודי" ורבו של הרמ"ק, שכתב:

"שם נמצאתי ושם הייתי ועיני ראו ואזני שמעו את כל אלה ויותר מהמה"

נשמת חיים, מאמר שלישי, פרק י

לפי האגרת, הרוח סיפרה מי היה האיש, היכן נפטר ומה היו חטאיו, והחכמים שאלו אותה מה יכול להועיל לה. הם הציעו לה שיבקשו עליה רחמים ויתקעו בשופר, כדי שהנשמה לא תמשיך לנדוד, והיא השיבה "מי יתן". ואז אמרו החכמים שלוש או ארבע פעמים "אל מלך" ו"יעבור", את שלוש עשרה המידות, ותקעו בשופר. וחכם אחר שחתם על האגרת, רבי אברהם ארואיטי, הוסיף: "והוא דבר פלא להורות לנו שנחזור בתשובה".

◆ האר"י הקדוש והאישה האלמנה

מעשה נוסף מביא "נשמת חיים" (מאמר רביעי, פרק כ) מתוך "שבחי האר"י". אישה אלמנה בצפת סבלה צער גדול מרוח שנכנסה בה, וקרוביה ביקשו מן האר"י הקדוש להוציא אותה. האר"י לא היה פנוי באותה שעה, ושלח את תלמידו רבי חיים ויטאל, ומסר לו "כוונה בשמות". כשנכנס רבי חיים, הפכה האישה את פניה אל הקיר. הוא שאל מדוע, והרוח השיבה:

"איני יכול להסתכל בפניך, שהרשעים אינם יכולים להסתכל בפני השכינה"

נשמת חיים, מאמר רביעי, פרק כ

הרוח סיפרה על חטאה הכבד ועל שנים של נדודים בלי מנוחה. ולפני שהוציא אותה, פנה רבי חיים אל האישה עצמה, ושאל אותה אם היא מאמינה באמונה שלמה בבורא עולם וביציאת מצרים, ואם היא חוזרת בתשובה. היא השיבה בחיוב והתחילה לבכות, ורק אז גזר על הרוח לצאת. וכשהרוח המשיכה להבהיל אותה בלילות, שלח האר"י את רבי חיים לבדוק את המזוזה, "והלך ומצא את הפתח בלא מזוזה כלל". קבעו מזוזה בפתח, ומאז לא חזרה עוד.

כמה דברים מלמד אותנו המעשה הזה. הוא נעשה בידי גדול הדור ותלמידו, בכוונות שנמסרו מרב לתלמיד, ולא בידי מי שמציע את עצמו. לפני הכל, האישה חזרה לאמונה ולתשובה. והחיזוק האחרון היה הדבר הפשוט ביותר בבית יהודי: מזוזה כשרה על הפתח. אין כאן הצגה ואין כאן פחד. יש כאן אמונה, תשובה ומצווה.

◆ דרכם של גדולי המקובלים

מן המעשים האלה אפשר ללמוד את הדרך שבה נהגו גדולי ישראל, כשבאמת היה צורך. הדבר נעשה רק בידי צדיק גדול ומוחזק, מתוך תפילה, ובציבור של יראי שמים. העיקר היה גם לבקש תיקון ומנוחה לנשמה הנודדת, ולעורר את כל השומעים לתשובה. ובשום מקום אין במקורות האלה מחיר, פרסום או הבטחה. מה שקורה היום ברשת, "גירושי דיבוק" מצולמים ומשווקים, רחוק מכל זה מאוד.

רוב המקרים אינם דיבוק

וכאן צריך לומר דבר חשוב, באהבה ובבהירות. חז"ל עצמם ידעו שלא כל מה שנראה כ"רוח" הוא רוח. המשנה במסכת גיטין דנה במי "שאחזו קורדייקוס", ומשמע שזה שם של רוח. והגמרא שואלת מה הוא, ומשיבה בשם שמואל: "דנכתיא חמרא חדתא דמעצרתא", מי ששתה יין חדש מן הגת. והמשנה נקטה דווקא את השם הזה, ללמד "דהא רוחא, קורדייקוס שמה" (גיטין סז ע"ב). כלומר, חז"ל קראו בשם "רוח" למצב שיש לו סיבה גופנית ממש.

והתוספתא אומרת על השוטה "פעמים שוטה ופעמים חלים" (תוספתא תרומות א, ג). חכמים הכירו בכך שיש מצבים של הנפש שבאים והולכים, ושאינם נובעים מרוח זרה. וכבר ראינו שהאברבנאל הסביר את הרוח הרעה של שאול המלך כחולי של מרה שחורה.

ולכן, מי שמרגיש שמשוהו "אחז בו", או שרואה את זה אצל אדם קרוב, הצעד הראשון הוא אצל רופא. חרדה, דיכאון, מחלות נפש ומחלות גוף רבות יכולים לגרום לתחושות שאדם מפרש כרוח זרה. וזו לא חולשה באמונה, זו הלכה פסוקה:

"נתנה התורה רשות לרופא לרפאות, ומצוה היא, ובכלל פיקוח נפש הוא"

שולחן ערוך, יורה דעה שלו, א

ולצד הרופא, פונים לרב גדול ומוחזק, ירא שמים, שיכוון את האדם. לעולם לא מאבחנים לבד. לעולם לא מתייחסים ל"אבחנות" ברשת. ואם מישהו מבטיח לגרש "דיבוק" תמורת סכום כסף, מפחיד, או דורש סודיות, צריך לעצור מיד ולהתייעץ. כך כתבנו גם במאמרים על עין הרע ועל כישופים: אין מזלזלים בעולם הנסתר, ואין חיים בפחד ממנו.

השמירה שנתנו לנו חז"ל

אחרי כל ההגדרות, מגיעים לחלק החשוב ביותר. חז"ל והפוסקים לא השאירו אותנו בלי שמירה. היא נמצאת בכל בית יהודי, בכל יום, והיא פשוטה ומאירה.

”כל הקורא קריאת שמע על מטתו, כאלו אווז חרב של שתי פיות בידו”

ברכות ה״ע, א, רבי יצחק

ובהמשך הגמרא שם: ”כל הקורא קריאת שמע על מטתו, מזיקין בדילין הימנו“. הלילה, שבו האדם טועם טעם של מוות, כלשון הזוהר, ובו רוח הטומאה מבקשת להיאחז, מתחיל בקבלת עול מלכות שמים. והרמ״א (אורח חיים רלט, א) מביא את הסדר שנהגו לומר: ”יושב בסתר עליון“, ”ה' מה רבו צרי“, ”בידך אפקיד רוחי“ וברכת כהנים. מזמור צא בתהילים נקרא בגמרא ”שיר של פגעים“ (שבועות טו ע״ב), ובו נאמר:

”לא תאנה אליך רעה, ונגע לא יקרב באהלך. כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך”

תהלים צא, י, יא

ובספרי, על ברכת כהנים: ”וישמרך, מן המזיקים“ (ספרי במדבר, פסקא מ).

◆ מזוזה

אונקלוס הגר, כשבאו חיילי הקיסר לקחת אותו, הניח את ידו על המזוזה ואמר להם:

”מנהגו של עולם, מלך בשר ודם יושב מבפנים ועבדיו משמרים אותו מבחוץ, ואילו הקדוש ברוך

הוא, עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ”

עבודה זרה יא ע״א

רבנו מנחם מרקנטי כתב שבזכות השם השורה על המזוזה ”כל מיני משחית ומזיקים בורחין מפניה, וזה רמז במלת מזוזות שאותיותיו זז מות“. ובשער ההקדמות מבואר ששם שד״י הכתוב על גב המזוזה בא ”להגן מן המזיקין“. אבל הרמב״ם מזכיר לנו שהשמירה הזאת איננה כקמע. היא באה מן הזיכרון:

”וכל זמן שיכנס ויצא, יפגע ביחוד השם, שמו של הקדוש ברוך הוא, ויזכר אהבתו”

רמב”ם, הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה ו, יג

ושם הוא מביא את דברי חכמים, שמי שיש לו תפילין, ציצית ומזוזה מוחזק שלא יחטא, שנאמר ”חנה מלאך ה’ סביב ליראיו ויחלצם” (תהלים לד, ח). ומי שקרא את המעשה בצפת זוכר: מזוזה כשרה על הפתח היא שסגרה את הבית. כדאי לבדוק את המזוזות אצל סופר מוסמך, פעמיים בשבע שנים כדון, ובכל פעם שיש צורך.

בית מזוזה עתיק, ועליו האות ש', ראשית השם שדיי

◆ לימוד תורה

הגמרא במסכת סוטה מלמדת: ”תורה בעידנא דעסיק בה, מגנא ומצלא” (סוטה כא ע”א). בשעה שאדם עוסק בתורה, היא גם מגינה עליו וגם מצילה אותו. ושם נמשלה התורה לאור, ”מה אור מגין לעולם, אף תורה מגינה לעולם”. וכבר ראינו את רבי חנינא בן דוסא, שבשבילו הכריזו ברקיע ”הזהרו בחנינא ובתורתו”.

◆ קדושה וצניעות

התורה אומרת על מחנה ישראל:

”כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך, והיה מחנך קדוש, ולא יראה בך ערות דבר, ושב מאחריך”

דברים כג, טו

כל המקורות שראינו מלמדים אותו דבר: הטומאה נאחזת במקום שהקדושה עזבה. כשהבית מלא קדושה, צניעות, שלום בית ודברי תורה, אין לה מקום להיאחז בו. ובמעשים שהביא ”נשמת חיים” רואים זאת היטב: הרוח שבאגרת מצפת סיפרה שלא הניחו לה להיכנס לשום בית כנסת, ושנכנסה אל הבית רק דרך פתח שלא הייתה עליו מזוזה.

מה עושים היום

ובשפה פשוטה, זו דרכו של יהודי:

בבוקר, נוטלים ידיים שלוש פעמים לסירוגין, סמוך למיטה, לפני שנוגעים בעיניים ובפה, ומברכים. ואחרי ביקור בבית הקברות נוטלים שוב.

בלילה, קוראים קריאת שמע על המיטה, ואומרים ”יושב בסתר עליון“. מי שיכול, לומד לפני השינה כמה מילים של תורה.

בבית, מזוזות כשרות בכל הפתחים, ובדיקה אצל סופר מוסמך. שומרים על בית של קדושה ושל שלום.

מתרחקים לגמרי ממי שעוסק בדרישה אל המתים, בזימון רוחות, בקלפים ובמה שדומה להם. התורה אסרה זאת, וחז”ל לימדו שמי שמחפש את רוח הטומאה מוצא אותה.

כשיש מצוקה, פונים קודם כל לרופא, ובמקביל לרב גדול ומוחזק. לא מאבחנים לבד, לא נבהלים מסיפורים, ולא משלמים למי שמבטיח ישועות.

ומעל הכל, זוכרים את מה שבכה עליו רבי עקיבא: מי שמבקש רוח טהרה, על אחת כמה וכמה שהיא שורה עליו. תפילה בכוונה, צדקה, ואמונה שלמה שאין עוד מלבדו.

יהי רצון שנזכה כולנו לשמירה שלמה מאת הבורא, שיגן על בתינו ועל ילדינו, ושנשכב ונקום בשלום. ושנזכה במהרה לקיום דבר הנביא, "ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ", ושתשרה עלינו רוח טהרה, ונראה בגאולה השלמה במהרה בימינו, אמן.

מקורות

דברים ד, לה · דברים יח, י · יג · דברים כג, טו · שמואל א טז, יד, כג · זכריה יג, ב · תהלים לד, ח · תהלים צא · משנה אבות ה, ו · משנה גיטין ז, א · תוספתא תרומות א, ג · ספרי במדבר, פסקא מ · ברכות ה ע"א · ברכות ו ע"א · שבת קח ע"ב, קט ע"א, ורש"י שם · פסחים קיב ע"ב · חגיגה ג ע"ב · חגיגה טז ע"א · סוטה כא ע"א · גיטין סז ע"ב · עבודה זרה יא ע"א · סנהדרין סה ע"ב · מעילה יז ע"ב, ורש"י שם · מנחות מג ע"ב · שבועות טו ע"ב · תלמוד ירושלמי תרומות א, א · במדבר רבה יט, ח · זוהר, הקדמה · זוהר, פרשת בראשית · זוהר, פרשת וישלח · רמב"ן, ויקרא יז, ז · רמב"ם, הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה ו, יג · רקנאטי על התורה, פרשת ואתחנן · מנורת המאור לרבי ישראל אלנקאוו · אברבנאל, שמואל א טז, יד · מלבי"ם, שמואל א טז, יד · רבי חיים ויטאל, שער הגלגולים, הקדמות ב, ה, כב · שער ההקדמות · רבי מנשה בן ישראל, נשמת חיים, מאמר שלישי פרק י, מאמר רביעי פרק כ · שולחן ערוך, אורח חיים ד, ב, יח · שולחן ערוך, אורח חיים רלט, א, ברמ"א · משנה ברורה ד, ס"ק ח, מב · שולחן ערוך, יורה דעה שלו, א

קרדיט תמונות: נוף צפת והר מירון, M.t.lifshits, CC BY-SA 4.0; הכתובת "אין עוד מלבדו" בצפת, Djampa, CC BY-SA 4.0; ספל לנטילת ידיים, Maor X, CC BY-SA 4.0; בית מזוזה במוזיאון הבית בלונדון, Doyle of London, CC BY-SA 4.0. כולן דרך Wikimedia Commons

המימד הנוסף · הרב יוסף ביטון שליט"א

050-590-1349 · ravbiton.com · לפניה מכובדת ולשותפות בהפצת תורת הקבלה